

ПРИРОДА СУБ'ЄКТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

NATURE OF THE ENTITY SUBJECT

**Кельман М.С., д.ю.н., професор,
професор кафедри теорії, історії та філософії права**

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

**Коваль І.М., к.ю.н.,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права**

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Проблематика правозастосування є засадничою для вітчизняної юриспруденції. Завдяки правозастосовним канонам право «з книг» екстраполюється у реальне життя. Через природу правозастосування виявляється характер юридичних взаємовідносин між людиною та державою, формулюється уявлення про унікальність тієї чи іншої національної правової системи.

Незважаючи на доктринальну оформленість і певну догматичність, учення про правозастосування потребує подальшої інновації, що є неможливою без критичного предметного аналізу діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності. У цьому контексті всебічне дослідження особливостей правозастосовної діяльності в умовах формування правової держави має не тільки теоретичний (пізнавальний), але й вагомий практичний потенціал. Саме діяльність інституцій у такій державі, без перебільшення, проходить через знакові віхи життя будь-якої людини. Тому вивчення особливостей стадійності правозастосування, його якості, ефективності сприятиме подальшій конкретизації функціональної спрямованості зазначених органів, удосконаленню нормативного забезпечення їхньої діяльності, визначенню перспектив докорінної модернізації правозастосовного процесу через його цифровізацію, впровадження електронних баз даних тощо.

У теоретичному ракурсі науковий інтерес до тематики правозастосування саме у правовій державі є не менш значущим. Він детермінований необхідністю подальшого розвитку уявлень про суб'єктів правозастосування, їхню компетенцію, форму та зміст правозастосовного акта тощо.

Для обґрунтування важливості суб'єктивної сторони у правозастосуванні, на наше переконання, необхідно звернутися до фундаментальних у науці загальнотеоретичного правознавства загальних концептуальних положень, що послужили б фундаментальним підґрунтям нашого дослідження.

Ключові слова: право, правозастосовчий суб'єкт, суб'єкт права, правозастосовна діяльність.

Law enforcement issues are fundamental to domestic jurisprudence. Thanks to enforceable canons, the law of “books” is extrapolated to real life. The nature of law enforcement reveals the nature of the legal relationship between a person and the state, formulates an idea of the uniqueness of a particular national legal system.

Despite the doctrinal design and some dogmatism, the doctrine of law enforcement needs further innovation, which is obviously not possible without a critical substantive analysis of the activities of law enforcement actors. In this context, a comprehensive study of the features of law enforcement activity in the conditions of the formation of the rule of law has not only theoretical (cognitive), but also significant practical potential. It is the activity of institutions in such a state, without exaggeration, that passes through the landmark milestones of the life of any person. Therefore, studying the features of the law enforcement stage, its quality, efficiency will further specify the functional orientation of these bodies, improve the regulatory support of their activities, determine the prospects for a radical modernization of the law enforcement process through its digitization, implementation of electronic databases, etc.

In the theoretical perspective, scientific interest in the subject of law enforcement is no less significant in the rule of law. It is determined by the need for further development of ideas about the subjects of law enforcement, their competence, form and content of the law enforcement act, etc.

In order to substantiate the importance of the subjective side in law enforcement, in our opinion, it is necessary to turn to the fundamental conceptual provisions in the science of general theoretical jurisprudence that would serve as the fundamental basis of our research.

Key words: law, law enforcement entity, legal entity, law enforcement activity.

Суб'єкт правозастосування – одне з головних понять у теорії юридичної діяльності. Суб'єкт правозастосування у визначенні змісту діяльності, на наше переконання, має бути першим стосовно інших елементів, що пояснюється не тільки його соціальною природою, а ще й необхідністю підвищення ролі людського фактора, визначення людини як головної соціальної цінності. Суб'єкти правозастосування – це окремо взяті особи, а також їх об'єднання, які в певній формі беруть участь у діяльності, але покладають на себе виконання провідної ролі у взаємодії з іншими учасниками правових відносин [1, с. 125].

Хоча серед правознавців на високому науковому рівні постійно обговорюється змістовність пропонованих визначень поняття суб'єкта права як однієї з фундаментальних теоретичних категорій, проте вихідні позиції щодо значення цього поняття не можуть трактуватися однозначно [2]. Дослідження реалізації застосування права не можливе без встановлення й аналізу суб'єктного фактору, а саме реальних осіб, поведінка яких є основним об'єктом впливу права.

Із різноманітних джерел стає відомо, що суб'єктом права є особа (індивідуальна чи колективна), що відповідно до норм права здатна мати права й обов'язки, своїми діями їх набувати.

У юридичній літературі поряд із поняттям «суб'єкт права» використовується таке поняття, як «суб'єкт правовідносин», що не є тотожними: перше є загальним і первинним, друге – спеціальним і похідним. Суб'єкт права – це потенційний учасник правовідносин, розглянутий законодавцем у статичному стані, з погляду володіння ним правосуб'єктністю, а суб'єкт правовідносин – це особа, визнана суб'єктом права, але така, що виступає як вже не потенційний носій суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, а як дійсний учасник самого процесу дії норм, реалізації правосуб'єктності [3, с. 8–9; 4, с. 45].

Серед науковців нема однастайності у поглядах на розуміння суб'єкта правозастосовної діяльності. Ще наприкінці XIX ст. відомий правник Ф. Тарановський висловлював думку, яку поділяла значна більшість його сучасників, про те, що суб'єктами правозастосування є професійні юристи [5, с. 242]. Згодом із цього приводу інтенсивні дискусії вели між собою такі авторитетні учені, як П. Недбайло, О. Іоффе, Р. Лівшиц, часто-густо їх позиції були протилежними. Так, одна група стверджувала, що правозастосування здійснюється не лише державними органами, а ще й громадянами, однак достатньої аргументації для обґрунтування цієї концепції не наводилося.

Приклади, що наводилися нами, свідчили про участь громадян не у правозастосуванні, а в дотриманні, виконанні та використанні норм права [5, с. 22]. Їх опоненти, а таких була більшість, наголошували, що суб'єктами правозастосування можуть бути лише державні органи та посадові особи держави, а дехто з цієї групи в окремих випадках як суб'єктів застосування права називали громадські організації. Наприклад відомий фахівець із теорії права І. Дюрягін серед суб'єктів застосування права насамперед виокремлює державні органи (вищі та місцеві органи державної влади, органи управління, суди, органи прокуратури та ін.), а до громадських організацій відносить профспілкові органи, товариські суди та деякі інші.

Вітчизняний науковець О. Павлишин наголошує, що правозастосовна діяльність проводиться спеціальними суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями (прокуратурою, судом, міліцією, президентом, головою місцевої адміністрації, слідчим, ректором та ін.), які задовольняють потреби всього суспільства, тобто діють у публічних, а не у своїх особистих інтересах. Такі суб'єкти займають активну провідну позицію в розвитку правозастосовних відносин. Громадяни не є суб'єктами правозастосування, хоча воно може здійснюватися з їхньої ініціативи [6, с. 409].

Професор П.М. Рабінович однією з істотних характеристик правозастосовної діяльності визначає ту, що її проводять тільки державні органи й уповноважені на це державою громадські об'єднання, оскільки ця діяльність мусить мати державно-владний характер [7, с. 143].

Ми переконані, що з розвитком громадянського суспільства коло суб'єктів правозастосовної діяльності розширюється. Приміром, керівник комерційного банку володіє не меншими правами та несе не меншу відповідальність як і керівник державного підприємства. Проте, на нашу думку, розширення кола суб'єктів, які можуть застосовувати право, не заперечує державно-владного характеру правозастосовної діяльності, про що йтиметься далі.

Враховуючи висловлені, а також ті, що оприлюднені у фахових публікаціях, концептуальні позиції можна визначити коло суб'єктів, які здатні застосовувати норми права. Отже, основними суб'єктами правозастосовної діяльності є державні органи, організації та їх посадові особи. До державних органів, основною функцією яких є діяльність у сфері правозастосування, належать органи виконавчої влади, органи управління, суди, органи прокуратури, органи служби безпеки, поліція, слідчі комітети, виправні заклади, нотаріуси. Особливе місце у системі правозастосовних суб'єктів належить індивідуальним суб'єктам публічного права – посадовим особам, які є первинною структурною одиницею державного органу та його апарату, підприємства, установи чи організації.

До недержавних організацій, які мають право на правозастосовну діяльність, належать об'єднання громадян (громадські організації, профспілкові органи, органи місцевого самоврядування, третейські суди). Правозастосовною діяльністю не займаються заклади, створені для реалізації економічних, фінансових, культурних та інших цілей.

В Україні започатковано процес делегування повноважень на правозастосовну діяльність, що зумовлює розширення кола правозастосовних суб'єктів. За таких

обставин, недержавні (приватні) суб'єкти проводять правозастосовну діяльність із чітко визначених питань на підставі делегованих повноважень.

Враховуючи окреслений вектор входження України до європейської спільноти, така форма державного правління є надзвичайно актуальною, адже у преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування воно визначене однією з підвалин будь-якого демократичного політичного режиму.

Проте визнання органів місцевого самоврядування суб'єктами, спроможними застосовувати право, зовсім не означає втрати державно-владного характеру цього виду діяльності. У цьому аспекті слід визнати слушними належно аргументовані В. Борденюком концептуальні положення про визначення місцевого самоврядування як різновиду соціального управління, що в умовах України здійснюється на рівні територіальних громад сіл, селищ, міст. Крім того, найпоширенішою в сучасних умовах, на думку цього ученого, є ситуація, яка засвідчує, що у процесі діяльності місцевого самоврядування здійснюється влада, джерелом якої є увесь народ, а не його частина. У зв'язку з цим місцеве самоврядування розглядається як своєрідне продовження державного управління.

Уповноважуючи органи місцевого самоврядування на видання у межах своїх повноважень актів, держава у такий спосіб інтегрує їх у механізм правотворчої, правозастосовної та юрисдикційної діяльності, яка, як відомо, не може проводитися на громадських засадах. Держава здійснює контроль за відповідністю Конституції та іншим законам органів місцевого самоврядування. Такий досвід набув значного поширення в європейських країнах, де таким чином відбувається не тільки залучення приватних осіб до публічної діяльності, а й зменшується витратна частина бюджетних коштів, за рахунок яких фінансується діяльність публічних органів.

З означеного вище, слід, виокремити особливого правозастосовного суб'єкта – спеціально уповноваженого, який у межах наданих йому повноважень здійснює юридично значущі дії, а саме видає правозастосовні акти. Підставою застосування права означеними суб'єктами є повноваження:

- а) надані законом;
- б) делеговані, чим підкріплюються в них спеціально-правовий статус. Тобто головною, визначальною особливістю здійснення правозастосування зазначеними суб'єктами є наявність прямої норми права, яка їх уповноважує на це.

Отже, за таких обставин важливим залишається усвідомлення того, що будь-яка особа не може застосовувати норми права. Такі особи чітко визначаються законодавчо, так само чітко регламентовано, у яких випадках вони застосовують норми права, порядок їх створення, обрання, функціонування та припинення. Характерно, що у цьому випадку владний характер правозастосовної діяльності не зникає, оскільки владність як прояв однобічного волевиявлення, здійснення владних повноважень розкривається, а також, за словами через ряд ознак, серед яких – наявність чітко визначеної компетенції органів чи осіб, які застосовують право, й обов'язковість виконання правозастосовних актів, що у необхідних випадках забезпечується державним примусом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голосніченко Д.І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. Київ: Видавець Голосніченко А.М., 2009. 356 с.
2. Дія права: інтегративний аспект: монографія / Ю.С. Шемшученко, Н.М. Оніщенко, Є.Б. Кубко та ін. Київ: Юрид. думка, 2010. 360 с.
3. Кононенко О. Правосвідомість судді і перспективи впровадження міжнародних норм у сфері прав людини в практику судового захисту. *Право України*. 2001. № 2. С. 60–63.
4. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини управі. Київ: Вид-во Нац. академії внутрішніх справ України, 2000. 200 с.
5. Бриль К.І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 213 с.
6. Василюк С. Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність. *Право України*. 1996. № 10. С. 48–54.
7. Павлишин О.В. Правозастосування як об'єкт філософсько-правових досліджень. *Право України*. 2004. № 8. С. 21–24.